

Mgr Szymon Malczewski
Poznań – BR

ROZBUDOWA BIBLIOTEKI RACZYŃSKICH W POZNANIU

Abstract

The Raczyński Library was established in 1829. Its founder, earl Edward Raczyński gave a guarantee that the library would get all means to make provisions for building, furnishings and book collection. He personally wrote the Library Charter, in which he defined the structure of the institution and he laid down it as a public library available to everyone "without difference of individuals." The Library building and book collection were seriously damaged during the last months of the Second World War. In the post-war years the reconstruction of the old building was necessary as well as adaptation the building in Św. Marcin street for extended book collection.

In addition, there were more divisions of the library in Poznań. There were also created new institutions (Museums): Muzeum Literackie H. Sienkiewicza, Pracownia Muzeum J. I. Kraszewskiego, Mieszkanie-Pracownia K. Iłakowiczówny. Both the old building and Św. Marcin library were not sufficiently spacious for such a big public library in Poznań. A construction of the two main buildings were not suitable for renovation because of the lack modern technical infrastructure. An enlargement of the library was necessary. At last in 2003 the plan of a new library building was selected. The plan was designed as an integrated part of the old building established by earl E. Raczyński. Using an EU and Poznań budget fund. The project "The enlargement of the Raczyński Library" was fulfilled. The project was worth 73 billion zloty, the new building opening was on 29th June 2013. The stylistic of the new building harmonise with the old one, which is the one of Poznań architectural icons. Thanks to its capacity (more than 44 thousand m²) and modern infrastructure the library may realise its tasks as a public and scientific simultaneously. In the new building area there is an Information Centre, three reading rooms - Main Reading Room, Current Magazines Reading Room, Multimedia Reading Room, there is also a lending post for visually impaired. On the ground floor there is Atanazy Raczyński Gallery, tearoom and Library for children with separate entrance.

Another floor is occupied by the Rare Collection Section with separate reading room, studies and lunchroom for the staff. The highest two floors hosting warehouses intended for 1 billion books. There is also well equipped Bindery.

The new building allows to fulfil a duty of the library not only at present, it also offers some forward prospects and future possibilities.

Streszczenie

Biblioteka Raczyńskich powstała w roku 1829. Jej fundator, Edward hrabia Raczyński zagwarantował poznańskiej księżnicy wszelkie środki do jej funkcjonowania: siedzibę, wyposażenie, księgozbiór, zaopatrzył bibliotekę finansowo, ponadto w osobiście zredagowanym statucie określił też strukturę organizacyj-

na Biblioteki i ustanowił ją instytucją publiczną dostępną dla każdego „bez różnicy osób”. Gmach Biblioteki i znaczna część księgozbioru uległy zniszczeniu w ostatnich miesiącach II wojny światowej. W latach powojennych koniecznością stała się odbudowa budynku bibliotecznego ufundowanego przez hrabiego Edwarda, jak też, w wyniku systematycznego powiększania się księgozbioru, adaptacja na potrzeby Biblioteki budynku poszkolnego przy ul. Święty Marcin. Oprócz dwóch głównych budynków, w przestrzeni miasta zaczęły funkcjonować też kolejne filie biblioteczne tworzące sieć filii Biblioteki Raczyńskich oraz placówki o charakterze muzealnym: Muzeum Literackie Henryka Sienkiewicza, Pracownia-Muzeum Józefa I. Kraszewskiego, Mieszkanie-Pracownia Kazimierza Iłakowiczówny. Zarówno stary gmach ufundowany przez Raczyńskiego, jak i budynek przy Świętym Marcinie stanowiły niewystarczające zaplecze lokalowe dla dużej miejskiej biblioteki. Konstrukcja obu budynków wykluczała ich modernizację, w obu brakowało nowoczesnej infrastruktury technicznej. Konieczna stała się rozbudowa Biblioteki. W 2003 roku wyłoniono w ramach konkursu projekt architektoniczny nowej biblioteki w założeniu będącej integralną częścią budynku starego. Z wykorzystaniem środków finansowych z budżetu miasta Poznania i funduszy unijnych zrealizowano projekt „Rozbudowa Biblioteki Raczyńskich”. Wartość projektu oszacowano na prawie 73 miliony złotych, nowy gmach został otwarty 29 czerwca 2013 roku.

Nowy gmach stylistycznie harmonizuje ze starym budynkiem Biblioteki Raczyńskich, który jest jedną z architektonicznych ikon miasta Poznania. Dzięki swej kubaturze (ponad 44 tys. m³) i nowoczesnej infrastrukturze pozwala wypełniać zadania przypisane jednej z największych ksiąźnic w kraju, posiadającej podwójny status: biblioteki publicznej i naukowej zarazem. Powierzchnia nowego budynku pozwoliła wygospodarować w jego obrębie: Informatorium, trzy czytelnie (Czytelnia Ogólna, Czytelnia Czasopism Bieżących, Czytelnia Multimedialna), Wypożyczalnię, stanowisko obsługi osób niewidomych i niedowidzących, Galerię im. Atanazego Raczyńskiego, herbaciarnię, dużą, komunikacyjnie niezależną filię dla dzieci. Osobną kondygnację zajmują Zbiory Specjalne, z własną czytelnią, pracowniami i pracowniczym zapleczem socjalnym. Dwa najwyższe piętra przeznaczono na magazyny zbiorów, mogące pomieścić ponad milion jednostek. Na poziomie magazynowym znajduje się również kompletnie wyposażona intrologatoria.

Nowy budynek pozwala Bibliotece Raczyńskich spełniać swe zadania nie tylko w dniu dzisiejszym, oferuje też pewną perspektywę rozwojową, zapas możliwości na dalsze lata funkcjonowania.

Pójść w ślady Raczyńskiego...

Kiedy dokładnie Edward hrabia Raczyński podjął zamiar ufundowania biblioteki dla Poznania nie wiemy, faktem jest, że w swym własnym zakresie zagwarantował tej instytucji wszystko: parcelę, budynek, zbiory, wyposażenie, środki utrzymania i personel. Wielkopolski magnat niewątpliwie osobiście opracował statut określający strukturę organizacyjną biblioteki, formy i kierunki działalności, nade wszystko nadając ufundowanej instytucji publiczny charakter. Zanim jednak w dniu 5 maja 1829 roku nastąpiło otwarcie ksiąźnicy, musiał Raczyński przezwyciężyć trudności stojące na przeszkodzie dziełu budowy. Same zabiegi wokół kupna gruntu pod budowę trwały kilka lat, ponawiane prośby i podania o kupno terenu, pierwsze już w roku 1816, zderzały się z odmowami ze strony władz pruskich. Wyczuwający niechęć władz dla polskich instytucji kulturalnych Raczyński ukrywał faktyczne przeznaczenie mającego powstać budynku. Zdobył przychyłność urzędników pruskich wizją wystawienia „okazałego domu” bądź „pałacu” w części miasta, którą planował zaborca w tych latach uświetnić reprezentacyjną zabudową, naśladującą w pomniejszonej skali urbanistyczne założenie

berlińskiej *Unter den Linden*. Niezatwierdzony kontrakt kupna-sprzedaży został sporządzony w 1819 roku, ten, na mocy którego stał się wielkopolski magnat faktycznym właścicielem parceli został opatrzony datą 27 października 1821 roku. Projekt budynku zamówiony przez Raczyńskiego w Rzymie – nazwisko architekta pozostaje nieznane – wyraźnie inspirowany paryskim Luwrem, przedłożony został do urzędniczej akceptacji we wrześniu 1820 roku. Wiosną 1822 rozpoczęto prace przy fundamentach, a w lutym roku 1829 gmach był gotowy¹.

Formalnie fakt otwarcia biblioteki ustanawiał statut fundacyjny podpisany przez Raczyńskiego przesłany z dniem 24 lutego 1829 roku królowi pruskiemu, wraz z piśmnym uzasadnieniem celowości powstania biblioteki. W międzyczasie faktyczne, biblioteczne przeznaczenie budynku ujawnił poeta Heinrich Heine, przebywający w Poznaniu w 1822 roku. Z nastaniem roku następnego (1830) monarcha pruski statut zaakceptował. W pięciu działach fundacyjnego dokumentu zdecydował Raczyński o założeniu i uposażeniu biblioteki, ustanawiał dla niej zwierzchność w postaci kuratorium zarządzającego, planował stanowiska bibliotekarskie i obsługi bibliotecznej, ustalił regulamin korzystania ze zbiorów, rozstrzygnął kwestie budżetu poznańskiej książnicy. Z perspektywy czasu najistotniejsze wydaje się zawarte w statucie stwierdzenie, iż korzystać może z niej „każdy bez różnicy osób”, aby „ułatwić każdemu środki nabywania nauk i wiadomości”. Taka formuła wyraźnie zaświadcza o publicznym charakterze biblioteki oraz prezencyjnym sposobie udostępniania zasobów. Dalej, we wskazaniu, że rozbudowując księgozbiór w przyszłości należy gromadzić: „dzieła ogólne [...] z każdej literatury i narodu”, dając: „pierwszeństwo tym, które Narodowość W. X-wa Poznańskiego interesować mogą” ustalił Raczyński humanistyczny, uwzględniający szczególnie regionalny wymiar piśmiennictwa charakter księgozbioru biblioteki. Specjalizując się w gromadzeniu wydawnictw z zakresu nauk humanistycznych i społecznych oraz literatury pięknej, ze szczególnym uwzględnieniem materiałów tematycznie i topograficznie związanych z Poznaniem i Wielkopolską, pozostała poznańska biblioteka w przeciągu swej ponad 180-letniej tradycji wierna wskazaniom swego fundatora. Podobnie osadzenie w tradycji manifestuje się poprzez nazwę samej instytucji – jak założył fundator: „Biblioteka rzeczona nosić będzie na wieczne czasy imię Biblioteki Raczyńskich”. W przeciągu długich lat swego funkcjonowania, w różnych przecież historycznych okolicznościach, nazwę Biblioteki zmieniano, pozostawiając w niej odwołanie do rodu Raczyńskich lub osoby samego założyciela Edwarda

¹ O historii Biblioteki Raczyńskich obszerne informacje znajdują się w wydawnictwach: Andrzej Wojtkowski: *Edward Raczyński i jego dzieło*. Poznań 1929; Alfred Kaczkowski: *Biblioteka Raczyńskich*. Warszawa–Poznań 1978; Miejska Biblioteka Publiczna im. Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu 1829–1979. Warszawa–Poznań 1979; *Z działalności Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu w latach 1979–1999*/ pod red. Wojciecha Spalińskiego, Poznań 1999; Zofia Ostrowska-Kęłowska: *Architektura i budownictwo w Poznaniu w latach 1780–1880*. Wyd. 2 popr. i uzupełn. Poznań 2009

Raczyńskiego. Dziś poznańska księżnica – tak jak to było pierwotnie – działa pod szyldem „Biblioteka Raczyńskich”.

Gmach ufundowany w latach dwudziestych XIX wieku przez Edwarda Raczyńskiego, nieodłączny w świadomości Wielkopolan od instytucji biblioteki, stał się jedną z architektonicznych ikon miasta Poznania. Aż do wybuchu II wojny światowej nie wprowadzono w nim poważniejszych zmian konstrukcyjnych, nie dokonano – poza cyklicznymi remontami i pracami modernizacyjnymi w infrastrukturze technicznej – żadnych architektonicznych przekształceń. Zniszczony w czasie działań wojennych budynek odbudowano w latach 50. XX wieku². Wojenne zniszczenia budynku były powodem, dla którego odradzająca się biblioteka uzyskała do swej dyspozycji drugi gmach, mający później stać się jednym z dwóch głównych siedzib Biblioteki. Usytuowany przy ówczesnej ulicy Armii Czerwonej, a obecnie Święty Marcin gmach pełnił wcześniej funkcje szkoły, stopniowo przejmowany był przez Bibliotekę i w ramach możliwości, adaptowany do jej potrzeb³. Główną przyczyną rozpoczęcia działalności Biblioteki przy obecnym Świętym Marcinie było – jak zaznaczono – zniszczenie pierwotnej siedziby; innym, nie mniej ważnym powodem była potrzeba zwiększenia powierzchni magazynowych dla rozrastającego się księgozbioru. Po odbudowie pierwotnej siedziby okazała się ona, w nowych warunkach funkcjonowania Biblioteki, niewystarczającym zapleczem lokalowym.

Dominantami w powojennym okresie działalności Biblioteki wydaje się być, wspomniane już uruchomienie drugiego gmachu, rozwinięcie gęstej sieci filii bibliotecznych w przestrzeni miasta oraz podjęcie aktywności przez placówki o charakterze muzealnym: Muzeum Literackie Henryka Sienkiewicza, Pracownię-Muzeum Józefa I. Kraszewskiego, Mieszkanie-Pracownię Kazimierza Iłakowiczówny – wszystkie te jednostki dysponują własnymi lokalami⁴.

Pierwotny zasób księgozbioru Biblioteki oparty był na zbiorach rodzinnych Raczyńskich. W dniu otwarcia liczył on, według różnych źródeł, od 13 do 17 tysięcy woluminów. W tej liczbie znajdowały się cenne zabytki kultury narodowej i ogólnej. Wzbogacane jeszcze w okresie życia Edwarda Raczyńskiego, jak i po jego śmierci, zbiory najcenniejszych rękopisów i starodruków stały się załącznikiem wyodrębnionego

² Budowlę, jej powstanie z uwzględnieniem urbanistycznego oblicza Poznania w XIX wieku, wyposażenie, wystrój zewnętrzny, jak i wewnętrzny, jak też dalsze przeobrażenia architektoniczne budynku ufundowanego przez Edwarda Raczyńskiego przybliży w szczególności Alfred Kaczkowski. Zob. Alfred Kaczkowski, *Biblioteka Raczyńskich...*

³ Zainteresowany czytelnik informacje dotyczące historii gmachu szkolnego przy ul. Święty Marcin znajdzie w wydawnictwie: Waldemar Karolczak, *Ulice i zaułki dawnego Poznania: ulica Święty Marcin* Poznań 2005

⁴ Rozwój Biblioteki w okresie powojennym, z uwzględnieniem działalności placówek filialnych i muzealnych, obrazuje wydawnictwo jubileuszowe: Miejska Biblioteka Publiczna im. Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu 1829–1979, dz. cyt.

w dwudziestoleciu międzywojennym Działu Specjalnego. Straty wojenne księgozbioru Biblioteki sięgały 90% jego pierwotnego stanu, w dramatycznym 1945 roku spłonęło ok. 180 tysięcy woluminów. Z całości zbiorów specjalnych zgromadzonych od początku funkcjonowania Biblioteki aż do roku 1939 wojenną pożogę przetrwało ok. 17 tysięcy woluminów. Zachowanie tego zbioru książ, rękopisów, inkunabułów, starodruków, wydawnictw o charakterze ikonograficznym i kartograficznym zapewniło ciągłość między przedwojennym Działem Specjalnym a funkcjonującymi w strukturze Biblioteki w okresie powojennym Zbiorami Specjalnymi. Walory i liczebność tego właśnie zasobu w głównej mierze były podstawą do tego, aby Biblioteka Raczyńskich posiadała status biblioteki naukowej. Dla porządku należy dodać, że obok zbiorów specjalnych, inne współcześnie funkcjonujące zespoły zbiorów Biblioteki Raczyńskich, głównie prezencyjny księgozbiór podstawowy oraz część zasobu materiałów Wypożyczalni (funkcjonującej w głównym budynku Biblioteki) posiadają charakter księgozbiorów naukowych. Księgozbiory punktów filialnych posiadają nieco inne oblicze, wynikające z konieczności zaspokojenia potrzeb kulturalnych jak najszerzego grona czytelników.

Sfinalizowane w ramach projektu „Rozbudowa Biblioteki Raczyńskich” powstanie nowego gmachu nasuwa skojarzenia z zabiegami samego Raczyńskiego; w niczym jednak ta przysłowiowa powtarzalność historii nie uwidoczniła się bardziej, jak w podobnych trudnościach, jakie przezwyciężyć musiał hrabia Raczyński. Tak jak Raczyński, zabiegający o rozbudowę książnicy dzisiejsi władarze Biblioteki zderzali się z niezrozumieniem ze strony władz miasta. Inne były oczywiście powody, dla których władze pruskie odmownie traktowały pomysły hrabiego, inne uwarunkowania zaważyły niekorzystnie i na długo, na planach budowy nowej biblioteki. Główną przeszkodą wydawały się być koszty realizacji projektu, jak też aprobowana przez władze miejskie lista żywotnych, istotnych inwestycji dla miasta Poznania – potrzeby Biblioteki nie traktowane były w kategoriach priorytetu. Podobnie jak Edward Raczyński, musieli jego następcy zaangażować mnóstwo czasu i energii, aby uzyskać – znów zależnie od decyzji władz Poznania – grunt pod budowę nowego obiektu. Podobnie jak hrabia Edward, musiano zapewnić środki finansowe na realizację projektu – źródłem odpowiedniej wysokości nakładu finansowego stał się budżet miasta, oprócz tego fundusze unijne z budżetu UE ogłoszonego na lata 2007–2013. Wreszcie, władarze poznańskiej książnicy, podobnie jak dziedzic Rogalina, musieli odnaleźć się w roli budowniczego, organizatora i koordynatora dzieła rozbudowy.

Analogie między wiekiem XIX a pierwszą dekadą wieku XXI są oczywiście ograniczone, a owa powtarzalność historii raczej przysłowiowa. Nie dawała ona kontynuatorom idei Raczyńskiego komfortu uczenia się na błędach. Tutaj, od projektu, poprzez realizację, do chwili otwarcia drzwi dla czytelników, wszystko wydarzyło się tylko raz. Początkiem całej operacji było ogłoszenie otwartego konkursu na koncepcję urbani-

styczno-architektoniczną rozbudowy Biblioteki – zwyciężył projekt warszawskiej firmy JEMS Architekci. Przeprowadzenie zadania „Rozbudowa Biblioteki Raczyńskich” uwarunkowane było funkcjonowaniem pewnej struktury decyzyjnej w postaci powołanego przez dyrektora Biblioteki zespołu ds. zarządzania przedsięwzięciem, w skład którego weszli pracownicy działów administracyjno-finansowych Biblioteki, pełnomocnicy władz miasta Poznania oraz branżowi specjaliści sprawujący fachowy nadzór budowlany. Kluczową rolę w strukturze koordynującej rozbudowę odgrywał komitet sterujący, w skład którego weszli: dyrektorzy Biblioteki, przedstawiciele prezydenta m. Poznania oraz kierownictwo biura projektu. Polegając na sobie nawzajem, kontynuatorzy dzieła Edwarda Raczyńskiego podjęli się, jak sami rzecz dziś wspominają: „nauczenia się architektury”⁵. Musieli mianowicie, korzystając z niezbędnej pomocy konsultantów, ustalić warunki i wymagania wobec projektu nowego budynku, wyłonionego w ramach konkursu w 2003 roku. Musieli „zebrać pieniądze”⁶, przystępując z wnioskiem do konkursu kwalifikującego projekty do dofinansowania ze środków unijnych (dofinansowanie z budżetu UE z lat 2007–2013 stanowiło 40% całkowitej sumy kosztów). Musieli też być inwestorem budowlanym⁷, tj. wyłonić w ramach przetargu inwestora zastępczego (inaczej: inżyniera kontraktu), w roli którego pojawiła się firma Grontmij Polska oraz wykonawcę generalnego – do tej roli wybrano konsorcjum Polimex-Mostostal oraz firmę „Master”. Prace budowlane przy oszacowanej na prawie 73 mln zł inwestycji ruszyły w grudniu 2010 roku, otwarcie Biblioteki miało miejsce 29 czerwca 2013 roku, zatem – licząc od roku 2003 (daty wyłonienia projektu architektonicznego) – faktyczna realizacja projektu trwała dekadę. Dodać należy, że idea rozbudowy starego gmachu Biblioteki ma dużo dłuższą metrykę, w zasobach Biblioteki znaleźć możemy wizualizacje projektów rozbudowy pochodzące już z lat 50. XX wieku. Zarzucona przez wiele lat idea szansę na urzeczywistnienie uzyskała dzięki determinacji władarzy Biblioteki, wsparciu mediów oraz mieszkańców Poznania. Pozycja Biblioteki w negocjacjach z miastem wzrosła na tyle, że odwołane w czasie, a konieczne decyzje zapadły, budowa nowoczesnej księżnicy przy Alejach Marcinkowskiego z czystej idei przekształciła się w realny projekt.

Idea – projekt – realizacja...

Architektoniczny projekt spełniać musiał – przede wszystkim – cały szereg założonych we wstępnej dokumentacji wymagań technicznych, tak aby rzeczywista budowla stała się budynkiem funkcjonalnym w trakcie codziennego użytkowania. Innym wymogiem wyznaczającym zręby wizji architekta, było założenie o harmonijnym połączeniu historycznego budynku bibliotecznego ufundowanego przez hrabiego Raczyńskie-

⁵ Anna Chwalisz: 10 lat „bibliotecznego przygody budowlanej”. *Winieta*. 2013 nr 2 s. 12–13

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

go z częścią nową księżnicy w taki sposób, aby dominujący pod względem kubatury nowy gmach nie przytłoczył budynku pierwotnego, będącego architektoniczną ikoną Poznania i takąż wizytówką instytucji mającej prawie dwuwiekową historię. „Niepodzielność”, „harmonia” i „proporcja” – te pojęcia określają kształt, formę nowego budynku względem pierwotnego gmachu Biblioteki. Konstrukcja jest niepodzielna, bo nowy budynek usytuowany na zapleczu starej siedziby jest z nią scalony łącznikiem w postaci lekkich pomostów komunikacyjnych, na całej swej długości przeszklonych. Nowy i stary budynek stanowią integralną całość, bo harmonizują ze sobą względem wysokości oraz podziałów konstrukcyjnych fasad. Centralna, konstrukcyjnie najpotężniejsza (i nieco jednak wyższa) część nowego gmachu, dźwigająca na sobie ciężar zmagazynowanego na najwyższych kondygnacjach księgozbioru, została cofnięta w głąb działki. Fasadę tworzą wysunięte z głównej bryły budynku loggie, w których pomieszczone zostały przestrzenie czytelni. Podziały przeszklonej fasady w postaci betonowych filarów wymiarami, wysokością, szerokością i rozstawem korespondują z rozmieszczeniem kolumn w fasadzie starego budynku. Ponadto oba budynki zachowują ten sam porządek w postaci wyodrębnionych części, cokołowej (jakby podstawa dla kolumnady) i rzędu kolumn. Światliki u szczytu nowego budynku, znajdujące się ponad główną bryłą loggi-czytelni, usytuowane są na wysokości balustrady wieńczącej dach dawnej Biblioteki.

Rozplanowanie powierzchni użytkowych narzucone zostało potrzebami funkcjonalnymi biblioteki, z perspektywy projektu architekta, autorskiej wizji rozwiązania przestrzenne stanowią kompromis między tym, co skończone (budynek z konieczności jest pewną bryłą zamkniętą i ograniczoną), a tym, „co periodyczne i nieograniczone”⁸, a więc otwarte, pozbawione granic zarówno wewnętrznych, jak i wyraźnych odgraniczeń od swego otoczenia. Ogólnodostępne pomieszczenia na poziomie II – czytelni (Czytelni Ogólnej, Czytelni Czasopism i Czytelni Multimedialnej) oraz Informatorium (Działu Informacyjno-Bibliograficznego) pozbawione są „twardych” przegród, wyodrębnione są względem siebie szklanymi przepierzeniami i „nakryte” jednolitą, jasną, połyskliwą powierzchnią sufitu. Jednolitą przestrzeń tego poziomu „buduje” także światło rozproszone (mające źródła naturalne i oczywiście sztuczne) we wnętrzu utrzymanym w jasnej kolorystyce. Światło naturalne wnika do wnętrza poprzez duże światliki („latarnie świetlne”) w suficie ponad Informatorium oraz oszklone ściany czytelni. Dzięki temu, że ściany te są „poprzecinane” betonowymi filarami tworzącymi załomówkę w powierzchni ścian (tzw. glify), światło słoneczne jest filtrowane i wnętrze nie jest narażone na nadmierną ekspozycję. Główne źródła światła sztucznego usytuowane są tak, aby strumień świetlny rozpraszał się o połyskliwy sufit pokryty specjalną warstwą refleksyjnego, szklącego się tynku (tzw. sztablaturą) rozlewając się „miętko” po

⁸ Marek Moskał: In omnibus requiem quaesivi, et nusquam inveni In angulo cum libro. *Winieta*. 2013 nr 2 s. 4

wnętrzu. Zieleń funkcjonująca wewnątrz budynku i ta na zewnątrz, w bezpośrednim sąsiedztwie szklanych ścian gmachu, oraz widok rozciągający się wzdłuż linii Alei Marcinkowskiego, sprawia optyczne wrażenie przenikania się przestrzeni zewnętrznej i wewnętrznej.

Inna jest koncepcja przestrzeni zrealizowana na poziomie I, tj. w pomieszczeniach wypożyczalni, gdzie niżej zawieszony sufit i mnogość korytarzy pomiędzy szeregami regałów tworzą swego rodzaju labirynt, ożywiają go oświetlone „aneksy czytelnicze”, znajdujące się na przeszklonych skrajach wypożyczalni, miejsca, gdzie czytelnik może wygodnie usiąść z książką w ręce. Bezpośrednio w sąsiedztwie przestrzeni ogólnodostępnych (czytelnia i Informatorium), ale ukryte przed wzrokiem czytelnika i architektonicznie wyodrębnione, są pracownie bibliotekarzy (działów: Informacji i Udoskonalenia Zbiorów, Gromadzenia i Opracowania Zbiorów) oraz pracownice zaplecza socjalne.

Przestrzeń przeznaczoną dla czytelnika stanowi także częściowo poziom III, gdzie znajduje się czytelnia, pracownie wewnętrzne oraz magazyny zbiorów specjalnych. Poziomy IV i V w całości zagospodarowane są na magazyny księgozbioru głównego (prezencyjnego). Zaplanowana pojemność magazynów przewiduje możliwość zgromadzenia na automatycznie przesuwanych regałach ponad miliona woluminów. Do magazynów tych nie dociera światło słoneczne (szkodliwe dla papieru), infrastruktura techniczna zapewnia możliwość utrzymania stałej wilgotności (45–55%), temperatury (16–18°C) oraz zabezpiecza zbiory przed pożarem (kompleksowy system ppoż. wykorzystujący gaz gaśniczy obniżający temperaturę pożaru na poziomie molekularnym – gaz nie jest szkodliwy dla ludzi w wypadku bezpośredniego kontaktu). Poziom I – to pomieszczenia wypożyczalni zaplanowane na księgozbiór liczący 100 tys. woluminów, książek i multimedii. Poziom 0 – parter, to w budynku głównym przestrzeń wystawowa Galerii im. Atanazego Raczyńskiego, szatnia do dyspozycji czytelników oraz herbaciarnia. Na tym samym poziomie, ale wyodrębniona komunikacyjnie z zasadniczej części budynku, znajduje się filia dla dzieci i młodzieży. Podziemne kondygnacje nowego budynku stanowią parkingi oraz, najniżej, pomieszczenia techniczne.

Biorąc pod uwagę parametry liczbowe, nowy budynek Biblioteki jest więcej niż „trzykrotnością” budynku starego, liczy 11 738 m² powierzchni całkowitej, podczas gdy stary budynek liczy 3143 m² powierzchni. Powierzchnia użytkowa nowego gmachu to 9565 m², a kubatura – 44 731 m³, odpowiednio stary gmach liczył 10 981 m³. Łączna powierzchnia całkowita obu budynków to 14 881 m². Choć nie największy z budynków bibliotecznych istniejących w Polsce, jest niewątpliwie nowy gmach poznańskiej książnicy ogromny, jednakże – dzięki wspomnianej jednolitości przestrzeni dostępnej dla czytelnika – nie przytłacza i nie wywołuje uczucia zagubienia u tych, którzy go odwiedzają. W perspektywie zintegrowanej konstrukcji budynku nowy gmach jest jakby przedłużeniem pierwotnej, historycznej biblioteki Edwarda Raczyńskiego,

jest w architektonicznej formie wyrażoną kontynuacją jego dzieła, podjętą w 180 lat po rozpoczęciu fundacji Biblioteki Raczyńskich. Gdyby ograniczyć pole widzenia do tego co nowe, całość nowego gmachu przedstawia się jako zawieszony w górze „skarbiec” – rezerwar wiedzy pomieszczonej w księgach – zamknięty w jednolitej, surowej bryle magazyn, a pod i wokół wydzwigniętego ku górze „skarbcu” chroniącego swą cenną zawartość, toczy się życie biblioteki wypełnione bibliograficznymi poszukiwaniami, studiowaniem ksiąg, nauką, pracą...

W bibliotece...

Wyposażenie współczesnych bibliotek w pewne instalacje i urządzenia gwarantujące bezpieczeństwo stanowi pewien standard, spełnienie którego czyni je budynkami wygodnymi w użytkowaniu i najogólniej mówiąc – nowoczesnymi. Biblioteka Raczyńskich w nowym gmachu z pewnością spełnia kryteria wymagane w zakresie infrastruktury technicznej. Centralny system ppoż. (z instalacją oddymiającą) uzupełniają takie elementy wyposażenia, jak: ognioodporne drzwi, oznakowania dróg ewakuacyjnych, hydranty, dodatkowy podręczny sprzęt gaśniczy. Tym samym celem, zapewnieniu bezpieczeństwa, służą instalacje: system kamer przemysłowych (monitoring) pod stałym nadzorem pracowników ochrony oraz system antywłamaniowy i sygnalizacji napadu. System klimatyzacyjno-wentylacyjny utrzymuje optymalne warunki klimatyczne dla magazynowania zbiorów, a w części dostępnej dla czytelników i pracowników zapewnia temperaturę (21–25°C) i wilgotność powietrza (40–60%) dogodną dla pracy w czytelniach. Właściwe zabezpieczenie i przechowywanie księgozbioru efektywnie wspomaga zaplecze techniczne w postaci kompletnie wyposażonej pracowni introligatorskiej oraz własnej komory fumigacyjnej. Obok komory istotnym, nowym elementem wyposażenia technicznego jest wielkoformatowy skaner umożliwiający digitalizację nawet ponadstandardowych rozmiarów jednostek; czynności tej poddawane są głównie wyselekcjonowane jednostki ze zbiorów specjalnych.

W szczególności ochronie zbiorów przed kradzieżą służą takie rozwiązania, jak: urządzenia kontroli dostępu do pracowni bibliotekarskich i magazynów (czytniki kart zbliżeniowych przy drzwiach wejściowych) oraz elektroniczny system zabezpieczenia RFID, w ramach którego „bramki” u wyjść czytelni i wypożyczalni dźwiękowo sygnalizują próby nieuprawnionego wyniesienia materiałów bibliotecznych.

Spójrzmy na zasoby nowego gmachu i jego funkcjonowanie z perspektywy potencjalnego czytelnika. W Informatorium, na powierzchni 250 m² do dyspozycji czytelnika udostępniono 28 stanowisk komputerowych z dostępem do internetu i katalogu on-line. Oprócz tego: tradycyjne katalogi kartkowe, kartoteki tekstowe, kartoteki bibliograficzne, liczący ponad 8,5 tys. woluminów księgozbiór podręczny w wolnym dostępie w przejrzystym układzie tematycznym. Tu czytelnik zlokalizuje poszukiwane materiały, otrzyma wskazówki bibliograficzne oraz informacje merytoryczne,

złoży ewentualne zamówienie na realizację materiałów z magazynów, może stać się uczestnikiem lekcji bibliotecznych czy zajęć fakultatywnych z zasobami Biblioteki i możliwościami skorzystania z nich. Z tego samego poziomu Informatorium przejść może czytelnik do jednej z trzech niezależnych czytelni. W liczącej ponad 70 miejsc Czytelni Ogólnej znajdzie dogodne miejsce do pracy, skorzysta z materiałów zgromadzonych w księgozbiorze podręcznym, a także otrzyma książki i czasopisma zamówione z magazynu. W Czytelni Czasopism znaleźć można z kolei najnowsze wydania tytułów prasy codziennej, branżowej, społeczno-politycznej, regionalnej, czasopisma naukowe, itd. W Wypożyczalni znajdzie zainteresowany czytelnik blisko 80 tys. tytułów książkowych w wolnym dostępie, uszeregowanych w działy tematyczne, sporą kolekcję multimediów: audiobooków, filmów i płyt muzycznych. W przestrzeni wypożyczalni znajdują się stanowiska obsługi osób niewidomych oraz z dysfunkcją wzroku. Ta specyficzna placówka w obrębie Biblioteki dysponuje ponad 3800 tytułami „książek mówionych”, które mogą być dla zainteresowanych kopiowane na nośniki danych (typu kart CF, SD, SDHC itd.) i odtwarzane następnie na urządzeniach typu „czytacz”, dogodnych w obsłudze dla osób z dysfunkcją wzroku. Tu udostępnia się także książki w zapisie Braille’a, zapisie czarnodrukowym z powiększoną czcionką, a także stanowiska komputerowe z klawiaturą dla niedowidzących. Urządzenia umożliwiające osobom niewidomym i niedowidzącym odczytywanie tekstu wprost z druku, skanery czytające „na głos” lub wyświetlające tekst w dużym powiększeniu i silnym kontraście barwnym znajdują się również w Czytelni Czasopism.

Patrząc z perspektywy użytkownika, Biblioteka w starym, świętomarcińskim gmachu wykazywała braki w wyposażeniu technicznym, będącym już pewnym standardem w przypadku księżnicy aspirującej do bycia nowoczesną. Spełnieniu wymogów epoki powszechnej informatyzacji służy w szczególności wyodrębnienie osobnej pracowni – Czytelni Multimedialnej, której wyposażenie umożliwia korzystanie z zasobów IT. W ogólności każda z czytelniczych enklaw nowej Biblioteki udostępnia użytkownikowi konieczne urządzenia techniczne: skanery, kserografy, komputery, selfchecki itd.

Z perspektywy użytkownika widoczna będzie kontynuacja działań Biblioteki, nie będących tylko udostępnianiem materiałów bibliotecznych w wąskim rozumieniu. Mowa tu o szerszej ofercie kulturalnej: spotkaniach, prezentacjach, wystawach, wykładach stale organizowanych lub współorganizowanych przez Bibliotekę Raczyńskich. Poszerzeniu oferty w tym zakresie sprzyja przestrzeń wystawowa na parterze budynku, galeria, której nieprzypadkowo patronuje mecenas i kolekcjoner sztuki, brat Edwarda, Atanazy Raczyński.

Ofertę swą kieruje Biblioteka – jak założył to Edward Raczyński – do każdego „bez różnicy osób”. Dzięki oddaniu do użytku nowego gmachu, Biblioteka czyni zadość woli swego fundatora także w odniesieniu do najmłodszych czytelników, zapraszając ich do „dziecięcej jedenastki”, komunikacyjnie wyodrębnionej, ale w całości po-

mieszczanej na parterze nowego gmachu filii dla czytelników do lat szesnastu. Mająca długoletnią tradycję w strukturze filialnej Biblioteki, „dziecięca jedenastka” zaprasza młodych czytelników do korzystania ze swego 17-tysięcznego księgozbioru i kolekcji multimedialnych, do uczestnictwa w tematycznych warsztatach, zajęciach aktywizujących uczestników, w różnych formach propagujących czytelnictwo wśród najmłodszych i nieco starszych.

Po oddaniu do użytku nowej biblioteki, dzięki scaleniu rozproszonych zbiorów z zapasowych lokalizacji magazynowych oraz połączeniu kilku niezależnych filii, w całości w obrębie jednego gmachu Biblioteki oczekuje na czytelnika ponad 460 tys. pozycji: książek, czasopism drukowanych, na nośnikach CD lub mikrofilmach, materiałów multimedialnych⁹. Istotne jest przede wszystkim to, że wraz z oddaniem do użytku nowego gmachu, Biblioteka Raczyńskich zdolna jest zaspokajać potrzeby czytelnicze – czy też w ogóle kulturalne – swoich użytkowników w dniu dzisiejszym, ale zyskała też pewną perspektywę rozwojową, rezerwę możliwości na spełnianie podobnej kulturowej roli przez wiele jeszcze lat.

⁹ Dane według sprawozdania z działalności Biblioteki Raczyńskich za rok 2012, z uwzględnieniem liczby woluminów włączonych w wyniku wspomnianych zmian organizacyjnych w 2013 roku

fot. Tomasz Proć